

OOSTVLAAMSE ZANTEN

**algemeen tweemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde**

LV-1980-1

Lidmaatschap Bond der Oostvlaamse Volkskundigen: jaarlijkse bijdrage: 350 F; gezinslid 120 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde: 300 F; beschermend lid: 600 F; steunend lid: 1 200 F (B.T.W. steeds inbegrepen)

Abonnementen op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.): 400 F; steunend lid: 1 200 F (B.T.W. inbegrepen); buitenland 500 F per jaargang.

Postrekening nr. 000-0096946-43 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 42, B 9000 Gent en op de bibliotheek: Kraanlei 63, B 9000 Gent.

1. **Oostvlaamse Zanten**, nog voorradig zolang de voorraad strekt: 15^e, 19^e jg., 21^e tot en met 31^e jg., 33^e tot en met 47^e jg., tegen 350 F per jaargang. Losse nummers ook van de jgg. 1-19 zijn nog beschikbaar tegen 75 F per nummer. **Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen**: 160 F (leden 125 F). Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten Jg. I (Jg. XXV), door F. VAN ES: 55 F (leden 42 F). **Idem II** (Jg. XXVI-Jg. XXXV), door F. VAN ES: 45 F (leden 35 F).
2. **Geïllustreerd Feestnummer** (lustrumnr.). Prijs: 30 F (leden 23 F) + 11 F porti.
3. **Survivances du Passé**, door A. MARINUS (8 p.). Prijs 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
4. **Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken**, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
5. **Osschaart** door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs 40 F (leden 25 F) + 8 F porti.
6. **2^e Lustrumnummer 1930-1935**. Prijs 50 F (leden 40 F) + 11 F porti.
7. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs 50 F (leden 38 F) + 11 F porti.
8. **Het ontstaan van de Julius-Caesarfeesten te Velzeke-Ruddershove**, door J. en M. JANSSENS-BUYSE. 1940, 10 p., 1 lied. Prijs 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
9. **Curieus en Vermakelijk Namenboek**, door Em. ANDELHOF, nog alleen in Jaarboek 1945. Prijs 160 F (leden 125 F) + 11 F porti.
10. **Folklore en Onderwijs**, door L. HOSTE. Prijs 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
11. **August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. DE COSTER. Prijs 40 F (leden 25 F) + 8 F porti.
12. **Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. VAN ES. Prijs 40 F (leden 25 F) + 8 F porti.
13. **De uitkomsten van het Sagenonderzoek**, door † Prof. Dr. P. DE KEYSER (1935: 10 p.). Prijs 20 F (leden 16 F) + 8 F porti.
14. **Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen**, door G. DE MEYER. Prijs 40 F (leden 25 F) + 11 F porti.
15. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs 30 F (leden 22 F) + 8 F porti.
16. **Ikonografische studie van 19^e-eeuwse litografische adres- en reclamekaarten in verband met metaalwaren**, door Margriet BAERT (33 blz. + 13 ill.). Prijs 75 F (leden 60 F) + 11 F porti.
17. **Bier in de Nederlandse Folklore**, door D.J. Van der Ven, nog alleen in 2^e Lustrumnummer. Prijs 50 F (leden 40 F) + 11 F porti.
18. **Kantwerksterclub St.-Katelijne - Kursus Stropkant, 1^e Leerjaar** 200 F + 15 F porti.
19. **«Een salighe Leering»**, door † Prof. Dr. Jan GESSLER (9 p.). Prijs 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
20. **Veer en Veerdienst in Oost-Vlaanderen**, door R. RUYSS. Prijs 400 F + 22 F porti.
21. **Inventaris der Apothekerspotten opgesteld in de «Apotheek uit de XVIIIe Eeuw»**, (Museum voor Volkskunde Gent) door L.J. VANDEWIELE, 1951, 12 blz., 4 ill. Prijs 40 F (leden 30 F) + 7 F porti.
22. **Ndl. Volksk. Bibliografie. Deel VII Oostvlaamse Zanten (1926-1960)**, door R. VAN DER LINDEN (Antwerpen 1968; XXX, 341 p.). Prijs 300 F (leden 240 F) + 22 F porti.
23. **Lichte vrouwen te Gent in de 19^e eeuw en hun publiciteit**, door M. VAN WESEMAEL (nr. XXXVI v. Uitg. Kon. Bond...) 1977, 66 blz., ill. Prijs 140 F (leden 95 F) + 17 F porti.
24. **Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde**, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs 250 F (leden 180 F) + 22 F porti.
25. **Ernest Van den Driessche. Schilder van ons Volksleven**, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32 blz. (op kunstdrukpapier), avec un résumé en français, 2e druk. Prijs 75 F (leden 55 F) + 11 F porti.

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen

en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreizen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem

Redaktieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B-9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

INHOUD

Prijs : 75 F

R. VAN DER LINDEN. — Vreemd element in het Vlaamse Volksleven - René Swartenbroeckx : De lege cel	2
L. GELBER. — Het Koningsgezin in het Kinderlied	5
A.G. HOMBLE. — De Echel of Bloedzuiger in de Volksgeneeskunde	17
M. DAEM. — Wereldrecord Pannekoekbakken - Een (nieuw) aspect in het volksleven	33
Personalia	
In Memoriam Gaston Van Peteghem. — M. Broeckhove	36
Boekbespreking	
Jan Pluis - Kinderspelen op Tegels. — R. van der Linden	37
W.P. Dezutter en M. Goetinck - Catalogus 125 jaar Stedelijke Nijverheidsschool. — M. Broeckhove	38
Leo Vercruyssen - Sekere partije hoogh landt meerdonck genaemt... — R. van der Linden	39
Zoeken en Zanten	
Seraing. - Onderwereld en begrafenismetode. — R. van der Linden	40
Lokeren. - Tentoonstelling Het Brood in de kunst - Van graan tot brood - Oude gebruiksvoorwerpen uit ons beroep. — R. van der Linden	40
Gent. - Tentoonstelling Kinderportretten 18 ^e en 19 ^e eeuw. — R. van der Linden	40

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent, het Stadsbestuur van Gent en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

Vreemd element in het Vlaamse Volksleven

René Swartenbroeckx : De lege cel

De twee titels horen onmiddellijk en onverbiddeijk samen. Opperflakkig geldt het een sterk verschil en geen groot verschil : Volksleven in Vlaanderen en Vlaamse volksleven. En daarbij een verhaal van een jeugdschrijver.

Het gaat om de kern van een vraagstuk : «bestaat er nog een gaaf volksleven bij ons (Vlaams dus...) of bestaat er volksleven met talrijke en talloze ingrediënten in ons land(je) ?

De vraag zo eenvoudig stellen kan gesnoerd gaan aan een eenvoudig antwoord. Een jeugdboek raakt en kraakt de kiem, eenvoudig en raak.

René Swartenbroeckx is onderwijzer aan een school in de nabijheid van de Limburgse mijnen. Het vraagstuk van de gastarbeidersgezinnen beklijft hem elke dag. De gezinnen leven h i e r. Kunnen ze zich aanpassen ? Beleven ze een eigen traditie in doen en denken ?

Een faits-divers (triestig woord), een werkelijk gebeuren vormt de basis van de roman. Een jonge Turk, Yusuf Kelman, vermoordt een zeventienjarige jongen. De auteur woont de begrafenis bij. Een reporter heeft het dramatische geval nuchter in een krant vermeld. De onderwijzer voelt er zich persoonlijk bij betrokken. Waar haakt de drijfveer van dit drama ? Hij speurt naar de oorzaken : raadpleegt de personen die met de betrokken figuren in contact zijn geweest, tekent niet lukraak op, maar neemt hun getuigenissen met een band op en verwerkt de gegevens tot een geheel, een mozaïek van brokken en stukken, die tot één geheel groeien : twee families en tweemaal een liefde : Vlaanderen en Turkije. Volksleven in Vlaanderen, geen Vlaams volksleven op zichzelf meer. Johan Depoorter en het Turks meisje Immihan Kelman leren elkaar kennen op school. Ze houden van elkaar. De Turkse vader Yusuf Kelman ontdekt en ervaart hoe z i j n plannen in de war geraken : hij zal volgens de ongebroken traditie, zijn dochter naar Turkije meetrone en ze bestemmen en uithuwelijken aan de man van zijn keuze. Kunnen de jongelieden van 1979 hier in ons land die geplogeneheid aanvaarden ? Geenszins. De ouders van Johan begrijpen de gevoelens van hun kind en de houding van het Turkse meisje en nemen dit voorlopig bij zich op. Zij voorzien de Turkse reacties niet. Wanneer de familie Kelman zou vertrekken naar het heimatland ginder ver, verlaat Immihan de ouderlijke woning en vlucht naar het gezin

Depoorter. Yusuf Kelman stelt de verdwijning vast. Eén reactie bij hem : wrok. Eén persoon is erbij betrokken : Johan. Door de dood van Johan zal hij de eer van zijn familie redden en wreken. Daar bestaan twee gescheiden werelden en de band van liefde tussen twee jonge lieden. Het meisje sluit zich aan bij de nieuwe wereld. De vader zit opgesloten in zijn oude wereld : Turkije, waar hij voor haar een bruid gekozen heeft.

Yusuf ziet zich verplicht de jonge man Johan te doden. Het is geen moord, in zijn ogen. De familie van de jongen heeft zijn dochter gestolen. Deze familie heeft haar tot ongehoorzaamheid aangezet. De jongen heeft hem bedreigd, toen hij op het punt stond zijn dochter weer te halen. De vader Turk denkt niet volgens onze normen. Hij ziet het leven en gaan van de generaties anders, de verhouding van vader en kind, de toekomst van zijn kinderen.

— *Ik wil de dood van de jongen niet, menèr! Ik heb veel spijt.*
Zo klinkt het in ons oren. Hij verklaart gewoon :

— *Ik niet willen de jongen dood, menèr. Ik hebben veel spijt. Maar hij vechten met fles, en willen stelen mijne meisje Immihan. Wat gij dan doen, menèr?*

De dochter hoort toe aan de vader. Dat is traditie. Dat is recht. De vader wijst zijn dochter aan iemand toe.

Daar staan twee werelden, gedachtenkringen, gemoedsbezwaren en gevoelswaarden, levenshoudingen en levensruimte lijnrecht tegenover elkaar, elementen die telkens een vast onderdeel vormen van het volksleven van breed tot lang, van hoog tot laag, in allerlei dimensies.

De auteur schroomt er niet voor de kern van het vraagstuk en waagstuk aan te halen en af te scherpen. Traditie tegen traditie, gezag tegen gezag, ouders tegen kinderen, kinderen tegen ouders, worstelen van eeuwige waarden in een andere en nieuwe wereld, moord en rechtschapenheid!

Het slot geldt min noch meer als een aanklacht tegen het tekort van begrip voor, en het gebrek aan begeleiding van de gastarbeider(s) : Ze hebben Yusuf Kelman naar België gehaald. Ze hebben hem gezegd : zo moet je de drillboor vasthouden, Kelman. Zo moet je de stempels aanbrengen, Kelman!...

En Yusuf Kelman zorgde dat er kolen waren, dat de ovens van de staalfabrieken gloeiend konden staan, dat de elektrische centrales stroom konden leveren. Maar ze vergaten dat Yusuf Kelman een mens was uit een andere wereld : een mens die dacht dat hij die wereld kon meenemen naar het Westen. Niemand heeft hem verteld, dat hij de stem van de muezzin niet zou horen. Niemand heeft hem voorbereid op het heimwee naar de vlakten van Anatolië. Dit is een misdadig verzuim. De cel staat leeg voor hen die dat verzuimden...

De auteur-onderwijzer houdt een bar en bitter pleidooi voor degenen die tekort schoten op sociaal vlak, op maatschappelijke begeleiding. Hij legt de wonde op de tegenstellingen tussen twee werelden, die onze officiële ambtenaren en overheid menen niet te moeten kennen.

Hoe staat het met de volkskundigen? We beseffen, dat we een kleinood haast aanraken, een minifacet van een aangrijpende en ontzagwekkende wereld : deze van immigratie en emigratie, van gastarbeiders en alles wat er in en rond betrokken is. Dat heet hangijzer, een oud woord, gloeit boven en in onze huidige maatschappij, in Gent en Zele, in Zelzate en Brussel, in Antwerpen en de hele mijnstreek van het Limburgse, over het hele grondgebied van de Oude Nederlanden en verder.

Het is meer dan tijd, dat de volkskundigen ook daarop hun aandacht spitsen.

René SWARTENBROEKX. *De lege cel*. 116 blz. Dubbelblad met foto's voor- en achteraan. Biografie van de auteur, blz. 119. Uitg. Altiora, Averbode. 1979

Zie : Cyriel VERLEYEN. *Soms is de dader niet de grootste schuldige*. De Bond, weekblad B.G.J.G., Brussel, 19/10/1979.

Zie : Helene GRÜNN. *Volkskunde der heimatvertriebenen Deutschen im Raum von Linz*. Veröffentlichungen der Oesterreichischen Museums f. Volkskunde. 1968. Band XIII. Wien VIII. 152 blz., 54 buitentekstplaten. Recensie in O.V.Z. 44 (1969) 83-84 door Renaat van der Linden.

Renaat van der Linden

Het Koningsgezin in het Kinderlied

Dit onderwerp mag verbazing wekken. Menigeen zal zelfs onthutst staan over een greep van de kinderhand naar de topfiguur van onze nationale samenleving. De staatsvorm: de monarchie, en zijn hoofd: de monarch, zijn geen voorwerp van onnozele kinderpret. En toch, volkskundig gezien en met diep kinderpsychologisch inzicht, mag het koningsgezin wel ook door de verbeelding van het kind spelen. Onbewust geraken de kleinen aldus vertrouwd met nationale tradities; onder voor hen passende vormen beleven ze de gezindheid mee van de volwassen generatie.

De gezongen kinderspelen, meer dan gelijk welke andere soort van zijn spelbezigheden, zijn voor het opgroeiende kind de aangewezen vorm om zijn voorliefde voor koningen en koninginnen, prinses en prinsessen tot uitdrukking te brengen. Het kinderlied, met inbegrip van de ritmen en rijmen van het spelende kind, openbaart ons dan ook het feit dat het koningsgezin op veelvuldige wijze op het kinderlijk gemoed indruk maakt en tot expressie noopt : soms slechts door de vreugde aan klank en klucht verbonden, soms door fantasiebeelden van naamloze koninklijke gezinnen of door de voorstelling van welbepaalde koninklijke personages.

Dit door concrete muzikale voorbeelden te illustreren is het onderwerp van deze bijdrage. Alle liederen hieronder aangehaald, worden in deze aflevering van de *Oostvlaamse Zanten* voor het eerst gepubliceerd . Zij komen voort uit het *Volksliedarchief Alfons Verbist - Lucy Gelber*, een verzameling Vlaamse muzikale volkskunde die we, in samenwerking met lic. Henri Roobaert fc., in de *Koninklijke Bibliotheek Albert I* te Brussel opbouwen (1). Onze verzameling omvat thans om de 8000 bandopnamen, met transcriptie in muziekschrift en opgave van afkomst, datum en gebruik. Aan alle zegspersonen en medewerkers aan deze bijdrage, en in 't bijzonder aan de EE. Brs. Henri Roobaert, Lucien Bonte en Eugène Gey-

(1) Dit materiaal verrijkt de bestaande bronnenliteratuur. Slechts schaarse varianten zijn daar te vinden. Zie voor :

- «Twee emmertjes» : J. Van Ginneken, *Handboek der Nederlandsche Taal, I*, Nijmegen, 1913, pp. 390-391; J. Nuyts, *Rijmkes en Liedjes uit Kinderspelen te Turnhout*, Taxandria, 1930, pp. 28-29; L. Van Doren, *Kinder-Volksliedjes*, Brussel, 1964, p. 9.
- «'k Zou eens willen weten met wie da'k trouw» : J. Van Ginneken, *idem*, p. 386.
- «'k Heb een zeppelin zien vliegen» resp. «Ginder ver» of «'k Heb een koetske laten maken» : A. De Cock en Is. Teirlinck, *Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland*, Gent, 1902-1908, deel II, p. 36; A. De Cort, *Vlaamse Kinderspelen uit West-Brussel*, 2^e uitg., Brussel, 1931, p. 212 (tekst zonder melodie).

sen, resp. directeur van het Hoger Pedagogisch Onderwijs, Zwijnaarde, ex-prefect en directeur (Humaniora) van het Sint-Victorinstituut, Turnhout, onze zeer oprechte dank.

Wie kent niet «de koning», soms ook «de keizer» uit de sprookjeswereld, met kroon en scepter, in purper gehuld en te paard, een naamloos bovenpersoonlijk beeld van macht, glans en pracht? Wie zou zich in de kinderjaren niet hebben vermeid in verbeeldingsspel rond koning, keizer, edelman; rond jonge prinsen en sneeuwwitte prinsesjes; rond kloeke zonen die «des konings wapen» dragen, en mooie koningsdochters die door de tuin van het kasteel wandelen? Dit alles vindt, de eeuwen door tot op heden toe, zijn volle weerklank in het gezongen kinderspel. Twee voorbeelden: de alom gekende rijdans in paren van kleine meisjes en jongens «Twee emmertjes», en het niet minder populaire koorddansliedje «Met wie zal ik trouwen?»

Uit een groot aantal opnamen van het rijspel «Twee emmertjes» uit alle gewesten van het Vlaamse Land kiezen we (a) twee varianten van de meest gekende zangwijze, een chromatisch gefigureerde variante (Gent-Zuid) en een diatonische in sobere melodieuze trant (Damme); (b) een onbekende versie van het lied (Adegem).

Gent-Zuid / Juni 1962 / Jongens 2.5

Twee em-mer-tjes wa-ter ha-len, twee em-mer-tjes pom-pen, de
 meis-jes op de telom-pen, de jon-gens op het groot kas-teel
 Rij-en door de plas-jes heen. Van je ras, ras, ras, rijdt de
 ko-ning door de plas. Van je voort, voort, voort, rijdt de
 ko-ning door de poort. Van je erke, erke, erke, rijdt de
 ko-ning door de kerke. Van je één, twee, drie!

Damme / Mei 1973 / Meisjes L.S.

Twee em-mer-tjes wa-ter ha-len, Twee em-mer-tjes pom-pen, De
 meis-jes op de le-rom-pen, De jon-gens op de bou-ten leen,
 Rij maar door het poort-je heen Van je ras, ras, ras, rijdt de
 ko-ning door de plas. Van je voort, voort, voort, rijdt de
 ko-ning door de poort. Van je erk, erk, erk, rijdt de
 ko-ning door de keek. Van je één, twee, drie, Jal-de-rie!

Adegem / Augustus 1977 / Louisa Baulte (* 1910)

Twee em-mers wa-te-re, Twee em-mers pom-pe-wa-ter, De
 meis-kes van Pa-rijs. En we rei-zen, En we
 rei-zen van Pa-rijs Door de ko-ning zijn pa-leis.

Om u aan te tonen, hoe de kindermond een schijnbaar «tweetonig» deuntje gedurig varieert, stofferen we de vraag naar de toekomstige echtgenoot met een viertal varianten. Deze voorbeelden illustreren : (a) hoe de melodie door de kinderen op verschillende paren van toontrappen wordt gezongen : op *do mi* (Schorisse), op *sol do*¹ (Loppem en Wachtebeke), of op *do re* (Mechelen); (b) hoe de vraag gemeten of niet gemeten (Schorisse) wordt gesteld ; (c) hoe de zangwijze, al of niet, omslaat in gesproken taal ; te Schorisse blijven de kinderen, doorlopend en tot het einde toe, zingen.

Bemerk ook het verschillend perspectief dat het kansspel voor het verdere leven opent ; het biedt : (a) een ruim aantal sociale kansen van bedelman tot koning en keizer (Schorisse, Mechelen); (b) een beperkter aantal posities in de maatschappij (Wachtebeke); (c) een mogelijkheid radikaal beperkt tot de hoogste of laagste rang en stand (Loppem).

De versie van Mechelen bevestigt tevens expliciet het bijgeloof dat het dansend volkskind hecht aan het springen in de koord; en dit ongewijzigd tot op heden toe. De meisjes bevragen al dansende het orakel over hun levensstaat in de nabije en verdere toekomst. Hierbij ondergaat de minder bekende militaire rang van majoor wijzigingen allerhande, het wordt een vrolijk spel van klank en rijm (Schorisse, Mechelen).

Schorisse / November 1967 / Meisjes L.S.

Met wie gaat gij trouwen? E. del. man, be. del. man,
dok. ter, pas. toor; Klo. ning, kei. zer, ci. ne. ma. vi. ool;
Sol. daat, ad. vo. kaat; of. fi. cee, pom. pier?

N.B. Het lied wordt steeds hernomen

Loppem / Juni 1963 / Meisjes L.S.

Met wie zal ik trouwen? Klo. ning, kei. zer
vod. de. mar. chang. Klo. ning, kei. zer, vod. de. mar. chang?

N.B. Het lied wordt steeds hernomen.

Waeistebekke / Oktober 1967 / Meisjes L.S.

Met wie zal ik trouwen? E. del. man, be. del. man,
dok. ter, Klo. ning kei. zer, prins? E. del. man,-----

N.B. Het lied wordt steeds hernomen.

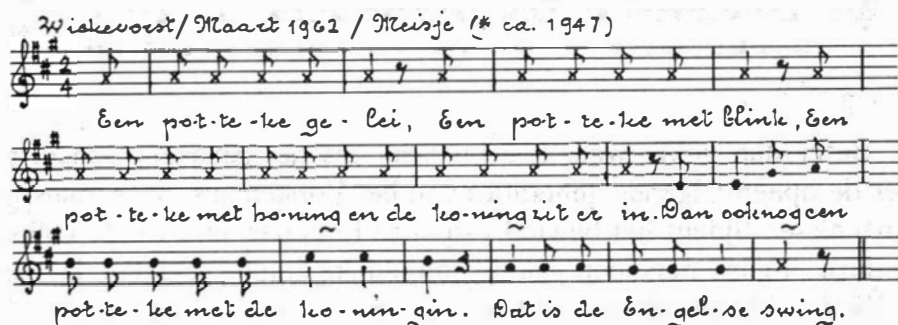
Mechelen / Mei 1965 / José Nuysovelts (* 1945)

Wou eens wil-len we-ten met wie dat'k trouw? E-del-man,
 be-del-man, do-ter, pas-oor; Ko-ning, kei-zer,
 schud-den met z'n oor. (steeds herinneren) Is't wel waar? Ja,
 neen, ja, neen, ja, neen, ja.

Thans volgt een spellied waarin het fantasiebeeld koning en koningin blijkbaar door pret om rijm, ritme en assonantie wordt opgewekt. Zie in de gekozen versie van Wiekevorst het spel met de vokalen o en i, en met de rijmwoorden honing - koning, koningin - swing. Echt kinderlijk is het muzikaal «kleed» van het deuntje : deels gemeten geciteerd, deels op een brokje bekende melodie gezongen.

Wiekevorst / Maart 1962 / Meisje (* ca. 1947)

Een pot-te-ke ge-lei, Een pot-te-ke met blink, Een
 pot-te-ke met honing en de ko-ning zit er in. Dan ook nog een
 pot-te-ke met de ko-nin-gin. Dat is de En-gel-se swing.

Op sprekende wijze tonen een spellied uit Vlaanderen en een kalenderlied uit Zillebeek ons aan dat en hoe in de kindergeest, achter de sprookjeswereld met zijn bont kleurenspeel en zijn vertelsels over koningen zonder bepaald land, geleidelijk een beeld rijst van het reëel levensmidden, van het eigen vaderland. In een verdere versie van het koordansliedje over de toekomstige trouw bevragen de meisjes van Vrasene thans de koord uitdrukkelijk of het een koning of Koning Albert zou zijn.

Muzikaal mag ons niet een zekere overeenstemming van zangwijze ontgaan. De drie liederen zijn op de toontrappen *do re mi (sol)*, en in de maat 2/4 gezongen. Achter deze tonale en metrisch-ritmische gelijkenis schuilt een idioom van Vlaamse kindertzang, representatief voor de beide Vlaanderen.

Vlaanderen / Augustus 1967 / Meisjes 2.5.

Bleu, blanc, rouge; Kat-te-mie-ne-poes. Geel
 zwart, blauw, Koning met zijn vrouw. Koning met zijn
 doch-ter-tje. Wi-van pa-ter-nos-ter-tje.

Zillebeke / December 1969 / Meisjes 2.5.

Zwart, geel en rood zijn de Bel-gi-sche kleu-ren.
 Zwart, geel en rood Is de Bel-gi-sche vlag.

Wrasene / November 1969 / Meisjes 2.5.

Met wie zal ze trou-wen? E-del-man, be-del-man,
 dok-ter, pas-toor; Kei-zer, ko-ning, Ko-ning Al-beert.

Beter dan gelijk welk lexicon licht ons het gezongen kinderspel in over de opeenvolgende generaties van het Vorstenhuis, over tragische gebeurtenissen tijdens het bewind van onze Koningen en over de volksgunst die deze of gene personen van de koninklijke familie genieten. Het koordanslied is bij uitstek geschikt om dit aan te tonen. Welk meisje zou als kind en vaak nog later niet hebben gezongen en gesprongen van «Onze-Lieve-Vrouw staat al op de schouw»? En heden zoals in het verleden worden de hoge sprongen ongewijzigd op «Prinses Marie-José» of «Prinses Josephine Charlotte» gedanst. Inderdaad, beide namen zijn daartoe ritmisch best passend, muzikaal gesproken «naar maat geknipt»; maar hun bestendig gebruik pleit tevens voor de populariteit van beide prinsessen, nl. de zus en de dochter van Koning Leopold III.

Wезембеке / Herfst 1963 / Meisjes 2.5.

On-ze-lie-ve-vrouw Staat al op de schouw. Eén, twee,
 drie; Vier, vijf zes; Prin-ses Jo-se-fien Char-lotte.

Wecde / Mei 1977 / Zr. Maria Verheyen (* 1941)

On-ze-lie-ve-Vrouw Staat al op de schouw. Eén, twee-ē,
drie; Vier, vijf, zes. Prin-ses Jos-fien Char-lotte.

Loenhout / Juni 1962 / Meisje (* ca. 1946)

On-ze-lie-ve-Vrouw Staat al op de schouw. Eén, twee,
drie; vier, vijf, zes. Prin-ses Jos-fien Char-lotte.

Sint-Antonius-Brecht / Lente 1962 / Meisje (* ca. 1947)

On-ze-lie-ve-Vrouw Staat al op de schouw. Eén, twee,
drie; Vier, vijf, zes; Prin-ses Ma-rie - Jo-sé.

Bremelo / September 1970 / Meisjes 2.2.

On-ze-lie-ve-Vrouw Staat al op de schouw, strik-stes op de mouw.
Eén, twee, drie; Vier, vijf, zes; Prin-ses Ma-rie - Jo-sé.

Het levend volks- en kinderlied kent geen starre muzikale gedaante. Gelijk het leven zelf ondergaat zijn zangwijze, weleens ook de tekst zelf, gedurig wijzigingen. Zo begrepen getuigen onze voorbeelden van varianten rond «Onze-Lieve-Vrouw» voor de aktualiteit van het lied en zijn verbeeldingsspel rond de prinsessen Marie-José en Josephine Charlotte in het hedendaagse kinderleven.

Dit feit van traditie, het levend behoud van het verleden, toont een verdere groep van kinderliederen aan. Thans begeleidt de zingende kindermond het balspel «A l'ordinaire» of «Al in 't begin». In sommige plaatsen wordt op dat deuntje ook in de koord gesprongen, te Oudenburg zelfs nog op kunstige wijze in drie snelheden.

Een rondedans uit Dessel die zegspersoon als kind zong en sprong, schildert van het voltallig gezin van Koning Albert I, een vrolijk portret dat in zijn muzikale stijl de toenmalige modedans, de charleston, nabootst. Twee verdere koorddansliedertjes, het ene uit Ooigem, het andere uit Sint-Maria-Aalter, schetsen een familiair beeld van Koning Leopold III en zijn gezin.

Dessel / Augustus 1975 / Mev. Wuytens-Daems (* 1915)

Koning Al. Bert danst de charleston zo geern, Jo-nin-gin & li-sa-
 Beth vind de charleston zo net. Prins Ka-rel hun zoon, danst de
 charleston zo schoon. En dat lie-ve Pol-le-ke dat danst het char-les-
 ton-ne-ke. Prin-ses Ma-rie-Jo-se, en dans-te gij niet mee?

Ooigem / Oktober 1967 / E. Zuster (*ca. 1930)

Le-o-pold is on-ze ko-ning, En te Brus-sel is zijn
 wo-ning. Do, re, mi, fa, sol. Wi-ve Le-o-pold!

Sint-Maria-Aalter / Oktober 1967 / Meisjes L.D.

As-trid kocht een kind-je. Le-o-pold zei: 't is de
 mij-ne. al. Bert die moet peet-je zijn. (austrieken)
 Astrid mama,
 Leopold papa, Albert pépé en Lisbeth mimé.

Tekort aan nationale eerbied? Geenzins. Dit onvormelijk kindergezang rond het Vorstenhuis demonstreert de democratische eenheid van volk en Vorst. In spel en lied lijft het kind het Koningsgezin in bij zijn eigen levensmidden; het groeit zodoende heen naar het idee van een constitutionele monarchie.

Ook heden nog ? Ja. We weerleggen de opwerping van de ongelovige Thomas door een drietal deuntjes «du dernier cri», nochtans muzikaal in de klassieke trant van de Vlaamse kindertzang : een nieuwjaarsdeuntje en twee aftelrijmen. U lacht al ? De *Oostvlaamse Zanten* zou auteursrechten mogen vragen voor de uitbating van deze teksten tot reclamedoeleinden.

Olen / Juni 1962 / Meisje (* ca. 1947)

Nieu- we jaar- ke fles-ke, Ja- bi- la is e mes-ke, De
 kleu-ning is ne joen-ger. Is donie schoen ge- zoen-ger?

Windschoute / April 1973 / Meisje (* ca. 1963)

co- ca- co- la, Ja- bi- o- la. Een fles wijn,
 Bou- de- wijn. Pief, poef, paf en gij zijt er van af!

Wetteren / Mei 1975 / Meisjes 2.5.

Do- na Ja- bi- o- la Drinkt een co- ca- co- la.
 Prins- al- bert Schiet met zijn ge- weir.
 Pief, poef, paf en gij zijt af!

Oud en nieuw, dit zijn geen tegenstellingen in de wereld van het kind. Terwijl in Gods vrije natuur, en zo ook in de volwassen natuur van de mens, het nieuwe het oude verdringt, het oude moet vergaan om humus te worden voor het nieuwe, tieren in het kinderlijk hofke oud en nieuw vreedzaam naast elkaar. Vandaag aktueel, doch morgen reeds vergeten kultuurgoed allerhande bezinkt in het kinderlijk geheugen en wordt daar trouw bewaard; en dit terwijl het kind reeds medescheppend deelt in het eigentijds cultuurbezit.

Een drietal liederen in verband met het Vorstenhuis geven aanleiding tot deze overweging. Het eerste, een lied dat Gentse kinderen bij het koordddansen zingen, is een «herinnering» aan een destijds veelgezongen lied uit de eerste wereldoorlog (1914-1918). Idem het tweede lied, afkomstig van Sint-Denijs-Westrem. Het derde lied, in de provincie Oost- en Westvlaanderen vermoedelijk ook bij het koordddansen gezongen, is een wondere hutsepot van het heden en het verleden, waaruit elk idee van oorlog en bezetting is verdwenen. «Zjiefie» is wellicht als een vervorming van «zeppelin» te verstaan, een begrip dat voor het huidige kind onbekend is.

Gent - Zuid / Juni 1962 / Meisjes 2.5.

Kei-zer op de vlucht, Kei-zer is jong van ja-ren.

Wa-pens in de lucht, En wij treke-ken naar Oost-Vlaan-dren.

Ei, die ban-diet, Hij zal zijn broek ver-lie-zen.

O, Va-der-land, O, Va-der-land!

Sint-Denijs-Westrem / Februari 1965 / Mev. De Letter-Soetijn (*1937)

'k Heb een ze-ppe-lin zien vlie-gen Met de Duit-se kei-zer in,

Met zijn tien mil-joen sol-da-ten vloog-te jij den Y-zer in.

Al-bert, Al-bert, Ge moet niet b'nauwd zijn van de

Duit-se re-vol-ver. È-li-sa-beth, È-li-sa-beth,

Ge moet niet b'nauwd zijn van de Duit-se ba-jo-net.

Vlaanderen / Augustus 1967 / Jongens 2.5.

'k Heb ne zie-fie(?)la-ten vlie-gen in het aards-pa-ca-dijs
 Met een he-le hoop sol-da-ten en de ko-ning er-bij.
 Ja-bi-o-la, Ja-bi-o-la, Aan vijf frank co-ca-co-la.
 Bou-de-wijn, Bou-de-wijn, Aan vijf frank goe-de wijn.

Het repertoire van kinderliederen met betrekking tot het Koningsgezin is daarmee nog lang niet uitgeput. Zo zouden we kunnen voortgaan met deuntjes bij «in elkaars handen klappen», waarin zeven vlooienvaders overjas gaan verkopen : aan wie ? aan Koning Leopold III»; met spelliederen van «een koetske van Albert, en de Koning zat er in met zijn dochter Clementien»; enz. Maar het reeds aangehaalde materiaal opent een voldoende breed panorama op de grondgedachte van deze bijdrage. Het laat ons de historische achtergrond van het kinderlied beseffen, en zijn betekenis voor het behoud van de eigen aard. Het openbaart ons de rol van het kinderlied als wekroep tot burgerzin. Tot het besluit weze dan de ethische zijde van ons volkskundig onderwerp aldus omschreven : de Vlaamse kinderzang dient het ideaal van traditie in de volkskultuur, tevens van trouwe gehechtheid aan het Vorstenhuis.

Dr. L. GELBER

AANDACHT * * * * *

Hebt U reeds uw bijdrage 1980 overgeschreven op postrekening 000-0096946-43 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent ? Dank. Zo niet, doe het onmiddellijk.

De Echel of Bloedzuiger in de Volksgeneeskunde

Het onderwerp «bloedzuigers» vertoont in de volkskundige literatuur een leemte. Herhaalde enquêtevragen mochten een karige oogst opleveren. Wel vonden wij in oude handschriften, geneeskundige traktaatjes en volksremedieboekjes gegevens over het veelvuldig gebruik van bloedzuigers.

De Belgische Farmakopee IV levert op blz. 290 deze beschrijving : «De grijze *Hirudo medicinalis* en de groene echel *Hirudo officinalis* (Anneliden). Het hoofteinde is spits, met een zuignapje voorzien, waarin zich op de bodem, drie fijngetande kaakknorpels bevinden. De grijze bloedzuiger heeft op de rug zes overlangse rosse strepen, de buik is gevlekt, soms bijna gans zwart.

De rug van de groene bloedzuiger heeft vier overlangse rode of bruine strepen, de buik is olijfgroen, niet gevlekt. De echel moet samentrekbaar en goed levend zijn en bij aanraking zich oprollen tot een olijfvormige bol.»

Bloedzuigers komen voor het merendeel voor in zoetwater; er zijn er ook die leven op het land in vochtige sompige weiden. Wij kennen vier soorten :

a) de *Acanthobdellida* met borstels op de voorste segmenten die meestal in Rusland voorkomen; b) de *Rhychobdellida* met ontwikkelde slurf; c) de *Hirudo medicinalis* 6-12 cm lang en uitgerust met drie kaken en snijtanden; d) de *Pharyngobdellida* die geen kaken en geen slurf heeft maar wel een lange slokdarm.

In deze bijdrage gaat het om de *Hirudo medicinalis* en *officinalis* die bij het bijten een Y-vormige wonde veroorzaken en meteen een bloedstollende stof de *Hirudine* inspuiten. *Hirudine* is een stof die de bloedstolling verhindert, waardoor bij het zetten van echels meestal nabloedingen ontstaan.

De geschiedenis van de bloedzuigertoepassing is zeer oud; dit gebruik kadert in de praktijk van het aderlaten en het koppenzetten. Aanwijzingen en gegevens over het gebruik van bloedzuigers lezen wij bij Themison van Laodica (1^e eeuw voor Chr.) en bij Menemachus (1^e eeuw na Chr.) (1).

1 J.C.H. HUBER : *Deutsches Archiv für Klinische Medizin*. 1851, Bd. 47, XXVIII

Karl. Otto KUPPE : *Der Blutegel in der ärztlichen Praxis*. Zweite Auflage. Stuttgart 1971.

Het vangen van bloedzuigers

Verzameling Clements C. Fry, New-haven, Yale Medical Library

Te Salerno was het gebruikelijk dat men bij patiënten die leden aan frenesis (plaatselijke zwelling) bloedzuigers plaatste en dit bij voorkeur op de top van de neus (2). Het gebruik van bloedzuigers was ook bij de Vlaamse guldensporenslagarts Johan Yperman bekend. In zijn recepten waar hij het heeft over stelpen van bloedingen, lezen wij letterlijk :

«...comet van lieken, so maect 1 rooc van leuende sulphere.» (3)

Lieken is de Middelnederlandse benaming voor bloedzuigers die men nog terug vindt in Vlaamse dialecten : Leken (Ophasselt), liekelaken (Mennen), laekens (Gent), liekens (Geraardsbergen), loukens (Ronse), lyk (Moerzeke); andere benamingen : bloedzouker (Genk), echelpier (Ophasselt).

In de Wellcome Historical Medical Library te Londen berust een handschrift van een oud Middelnederlands recept met op folio 4 v. de tekst :

«Sangwisuge dat siin laken of echelen die orbost men niet in vele leden in de lede daermen ghene ventossen op setten en mach...» (4). Een voorbeeld van gekombineerde behandeling met koppen en bloedzuigers vin-

2 H. SCHIPPERGES : *Die Benediktiner in der Medizin des frühen Mittelalters*. Leipzig 1964.

3 Dr. L. ELAUT : *De Medicina van Johan Yperman*. Gent 1972.

4 W. BRAEKMAN : *Middelnederlandse Recepten uit Handschriften in Engeland*. *Volkskunde*. Antwerpen 1966-67 jr. nr. 2.

den wij in een 15e-eeuws handschrift van de Universiteitsbibliothek Praag. Een ander voorbeeld van bloedzuigers te zetten op de benen om onderhuidse verzweringsen te behandelen is ontleend aan een 14e-eeuws handschrift van Aldobrandino van Siena «Le régime du corps» dat berust in de Universiteitsbibliothek van Cambridge onder sigel HS 12323 (5).

Bloedzuigers verwijderen uit de keel.

Bloedzuigers op de benen
 Initiaalletter uit een 14e eeuws
 handschrift van Aldobrandino van Siena
 (Univ. of Cambridge, HS 12323)

Bloedzuigers werden in de middeleeuwen zowel in de geneeskunde als in de volksgeneeskunde gebruikt om pijnloos bloed te zuigen en zo een aderlating uit te sluiten. Het volk dacht dat samen met het weggezogen bloed ook de giftige stoffen verdwenen; deze gedachtengang vond bij het volk inslag, omdat het gezogen bloed in de maag van de diertjes aanstonds zwart kleurde.

In tegenstelling met deze opvatting berust in feite de werking van de echel hierop, dat hij de plaats waar hij zuigt, bloedarm maakt en aldus toelaat dat de resorptie van plaatselijk opgehoopt bloed sneller kan gebeuren.

5 Met dank aan Bibliotekaris A.E.B. Owen van de Cambridge Univ.

Van Beverwyck in zijn *Schat der Ongesontheit* vermeldt verschillende behandelingen met bloedzuigers, samen met het zetten van koppen. Wij laten ter verduidelijking enkele voorbeelden volgen.

Den egel en byt niet alleen door de huydt, maer gaet, wanneer deselve teer is, gelyck in kinderen noch dieper, ende suyght also het bloet uyt, tot dat hy vol, en gespannen zynde, van het deel, daet hy aen gestelt was, afvalt. Soo dat de Grieksche poeët Theocritus de liefde, die mede het bloet van de minnaers uyt-suyght, niet qualick by den Egel vergelyckt. Het gebeurt oock somtyds, dat al is de Egel al afgenomen, de plaets noch sterck bloeyt, insonderheyt wanneer hy op een swellende Ader geset is, ende dan steckt hy voor een vlym. Aldus treckt hy somtyts uyt de speen-ader het bloet soo overvloedigh, dat het selve moet opgestopt werden» (6).

In een handboek van Barbette ten dienste van de algemene praktijk en de plattelandsdokters, lezen wij :

...de bloedzuigers, bequamer als koppen, en zekerder als de lating, konnen met voordeel zoo wel in sterke als in zwakke lighamen gezet worden, nadat men dezelve in een innerlijke groote ziekte aan een groote ader, of een uiterlijke kleine, aan de kleine adertjes laat zuigen» (7).

In zijn boek *Alle medicinale werken* handelt Barbette over de aanwending van bloedzuigers bij ontsteking (blz. 90), klieren (blz. 119), karbonkels (blz. 123), gangreen (blz. 135), angina (blz. 146), sarcoma (blz. 260). Bij gangreen moeten ook koppen worden gezet om de toevoeiing van de humoren te beletten; bij angina is het aangewezen naast het plaatsen van bloedzuigers een visicatoria te gebruiken.

Het is niet voorstelbaar voor welke kwalen zo in de oude medische literatuur bloedzuigers werden toegepast. Een 15^e-eeuwse vertaling van Bartholomaeus Angelicus «*Livre des propretz des choses*» (vertaald door Jehan Corbechon) bevat naast een miniatuur volgende tekst :

Teghen die bete eens verwoest honds pleecht men daer toe te setten van den wysen meesters wonden mit viere of mit yser opdattet venyn uutlopen mach als men 't bloet uut trect. Ende men pleecht oec egelen ende coppen te setten opdattet bloet van den binnensten ghetogen mach werden ende men pleecht van binnen dese dingen te geven als simplicia of composita of driakel, die den venyn wederstaen» (8).

6 Johan Van BEVERWYCK : *Schat der Ongesontheit*. Dordrecht 1641.

7 Paulus BARBETTE : *Alle de Medicinale Werken, na de hedendaagsche praktijk beschreven*. 't Amsterdam 1723. blz. 63.

8 Bibl. Nat. Parijs. Ms. 22532. F^o 121.

Het gebruik om bloedzuigers rond de wonde te plaatsen van iemand die door een dolle hond gebeten werd, heeft tot in de 18^e en begin 19^e eeuw stand gehouden. Het was immers de mening van zekere John Tomson (1765-1846) dat bloedzuigers rond een wonde en verzwerigen, steeds een heilzame uitwerking had (9).

De Franse arts François-Joseph-Victor Broussais die om het veelvuldig gebruik van bloedzuigers de naam verwierf van vampier der geneeskunde, liet karrevrachten van deze diertjes uit Hongarije overbrengen. Hij was met zijn theorieën over het nut van bloedzuigers, de aanleiding tot een renderende echelindustrie in heel Europa. In 1833 importeerde Frankrijk niet min dan 40 miljoen van deze diertjes (10), in 1822 verbruikte Londen 7 200 000 bloedzuigers voor geneeskundige doeleinden, terwijl Duitsland er zo maar 16 000 000 verbruikte (11). Cijfers voor de invoer in ons land heb ik niet kunnen achterhalen. Volgens Prof. Dr. Elaut zou Broussais in zijn tijd tweehonderd echels per dag bij zijn patiënten gebruikt hebben (12). Het ging zelfs zover dat de mode in die tijd dameskleding vervaardigde met bloedzuigers op gebrodeerd (13).

Bloedzuigers plaatsen, aderlaten, cauterisatie (gloei-ijzer) en de kruissnede op de schedel behoorden tot het chirurgisch arsenaal in onze middeleeuwse inrichtingen voor geesteszieken. Het zetten van bloedzuigers hield stand tot in de 19^e eeuw waar ze veelvuldig werden gebruikt als antiphlogistica, middel tegen koortstoestanden, en als revulsiva, remedie tegen bloedaandrang.

De Gentse psychiater Joseph Guislain vermeldt toepassing van bloedzuigers op de anus of de schede der vrouwen, ook het plaatsen op de buik (14).

In zijn briefwisseling deelt F. A. Snellaert mede dat in 1834 meer dan vierhonderd soldaten te Veere met bloedzuigers werden behandeld. Uit een modeblad van 1821 «Journal des Dames et des Modes» vernemen wij dat een vrouw of man van zijn tijd nooit durfde te gewagen dat bij hem

9 A. MILES : *The Edinburgh School of Surgery before Lister*. Edinburgh 1918.

10 J.D. ROLLESTON : *F.J.V. Broussais. His Life and Doctrines*. Proc. Roy Soc. Med. London 1939 vol. 32.

11 C. SCHARFBILLIG : *Irrte Askulap?* Haug verlag Ulm 1962. blz. 117.

12 Prof. Dr. L. ELAUT : *Toespraak Zuid-Gewina*. Antwerpen 31/III/1962.

13 SCHARFBILLIG : op. cit.

14 Joseph GUISLAIN : *Traité sur l'alienation mentale et sur les hospices des aliéné*. Amsterdam 1896. T. II.

bloedzuigers werden geplaatst, maar wel sprak van «*j'ai eu la visite des dames noires*» (ik heb het bezoek gehad van de zwarte dames) (15).

Uit vakliteratuur blijkt dat bloedzuigers geplaatst werden in combinatie met andere geneesmiddelen, zo b.v. met prikkelpleisters bij melancholische patiënten (16) of met braak- en purgeermiddelen zoals gebruikelijk te Gent in de inrichtingen voor geesteszieken waar men ook wel eens daarbij nog mosterdpleisters en levende mieren gebruikte (17). Een nieuw binnenkomende patiënt kreeg gebruikelijk een aderlating en tien tot twaalf bloedzuigers gezet op het hoofd.

Bloedzuigers plaatsen is van oudsher niet alleen het domein van de artsen, ook de vroedvrouwen waren daarin zeer bedrijvig en wendden die ook wel aan als middel tot vruchtafdrijving, dit door het plaatsen van een echel op de hals van de baarmoeder (18). In de cursus van een vroedvrouw, de genaamde Theresia Veys, leerlinge in de materniteit te Gent, in 1850 lezen wij de raadgeving om bloedzuigers te plaatsen op de onderbuik ten getale van 25 à 30 bij baarmoederontsteking; 12 tot 15 wanneer een vrouw na de verlossing niet vloeit en bij een jonge dochter die haar maandstonden niet krijgt zet men 19 «lakens» op de onderbuik (19).

De barbiers waren ook bedreven in het zetten van bloedzuigers. In het Mechelse was barbier De Maeyer daarvoor bekend. Hij droeg de echels met zich mee in een glazen bokaal (20).

Vele oude rekeningen vermelden het gebruik van bloedzuigers en kostprijs :

Dr. Apt. Vandewiele uit Destelbergen bezit een rekening van 1 februari 1719 voor levering van echels : «*Sang susse II f. 0,06, d.i. 6 denier voor twee stuks*». De verschrijving «Sang susse» is afgeleid van «sanguisugae», een benaming in de Brugse farmakopee. De genaamde Jan Luycx uit Pe-

15 Prof. Dr. L. ELAUT : *Een medisch toetje in de briefwisseling van F.A. Snellaert*. Hand. v.d. Kon. Zuidnederlandse Mij. voor Taal- en Letteren en Gesch. Brussel 1973. deel 27.

H. BRABANT : *Au temps des petites dames noires ou le vampire et le sangsu*. F.N.I.B. Brussel 1973. aprilnr. 39.

16 N. BERTUCCI : *Compendium Sue (ut vulgo inscribitus) collectorum artis medicae, tam practicae quam speculativae*. Keulen 1537.

17 Tijdschrift voor verpleegkunde. Gent 1927-6 jrg. Nr. 1 blz. 9.

18 Kurt POLLAK : *Oude geneeskunst*. Leiden 1970. blz. 258.

19 Handschrift. Dank aan schenker Jozef Dauwe uit Lebbeke.

20 Ons Heem. 1967. Jrg. 30, 5. blz. 174.

pingen, betaalde te Halle 8 1/2 puttars voor «eygels» (echels) (21). Jean de Renou die geroepen werd om bloedzuigers te zetten bij een rijke heer, vroeg een zeer hoog honorarium op basis van het feit dat hij de echels één maand gevoed had met een likeur van parels (22). In 1809 leverde de Gentse chirurgijn J. Reijnebrinck volgende ereloonnota :

Ontvangen van mijnheer Greniers de somme van een pond negen schellingen wisselgeld over het stellen van laekens, gedaene visite en een jaer barbierens, verscheen eersten maerte 1809 (23).

Volksgeneeskunde is uit het volk ontsproten; daarin is de gedachte diep ingeworteld over het ontstaan en het verloop van ziekelijke toestanden op basis van de humoraal pathologie volgens de Hippokratische leer. Ingevolge die leer kende het gebruik van bloedzuigers in de volksgeneeskunde sukses.

Chomel schrijft over bloedzuigers :

...is een soort bloedloos diertje zich ophoudend in moerassen en poelen. Het is een pink lang, hebbende noch buik noch graat. Het hoofd is voorzien van drie kleine spitse tanden waarmede het niet alleen de huid van een mens maar ook van een paard en rund kan doorboren. De kleur is verschillend en er zijn verschillende soorten en grootten. De in de geneeskunde gebruikte zijn de kleinste. Doorgaans is een bloedzuiger zwartachtig of donkerrood.

In de geneeskunde gebruikt men ze om een bevloeiing te maken en het overtollige bloed dat zich op een of andere plaats bevindt gelijk in de aambeien (speen) te verminderen.

Hoe de bloedzuigers er moeten uitzien verklaart Chomel verder :

Ze mogen niet zwart of ruig zijn, maar groen op de rug en rood op de buik. Gevangen worden in helder lopend water. Enige dagen voor gebruik in helder water bewaren, omdat ze dan uitgehonderd gretig bijten (24).

Bij dezelfde auteur lezen wij de werkwijze bij het plaatsen van echels :

...de plaats afwassen waar ze moeten zuigen, eerst wrijven hetzij met zout van salpeter, melk of warm water. Men opent de doos terplaatse waar ze moeten zuigen, want met de vingers vastgehouden zouden ze

21 L.D.W. : *Een chirurgijn te Pepingen*. Eigen Schoon en de Brabander 1942, 25 jrg. Nr 10. blz. 319.

22 Pro Medico. Parijs 1927, 4^e jrg. Nr. 1. blz. 30.

23 Gents Museum voor Volkskunde, nr. VG. 76-235-12.

24 M.N. CHOMEL : *Huishoudelijk Woordboek*. Leiden en Amsterdam 1748.

niet zuigen. Men snijdt het uiterste van de staart met een schaar af om het bloed te zien lopen, en de hoeveelheid ervan te bepalen en omdat ze beter zouden zuigen. Als ze vanzelf ophouden te zuigen en men ze moet aftrekken wat niet zonder gevaar is, werpt men zout, as of gebrand linnen op de kop van de bloedzuiger. Als ze eraf zijn, laat men nog wat bloed vloeien en wast men de plaats met zoutwater. In geval het bloeden niet stelpt maakt men een compres gedrenkt in brandewijn en gebruikt men ook sympatisch poeder (24)

Andere schrijvers geven de aanbeveling de plaats waar de echel moet bijten, vooraf in te strijken met varkensvet, suikerwater of gesuikerde melk. (25) Gesuikerde melk wordt in de volksgeneeskunde meest gebruikt. Alfons de Cock vertelt dat een dokteresse uit Lebbeke om een echel te doen bijten als aanbeveling gaf : «pak een zuure appel, hoe zuurder hoe beter; doorboor hem, steek de echel in die opening en zet zo den appel op de aangewezen plaats» (26). Het afsnijden van de staart zoals wij bij Chomel lezen valt in andere volksboekjes niet aan te treffen. Een gebruik van zuren en zouten is niet aangewezen om het bijten van de echel te bevorderen; om de echels van de zuigplaats te verwijderen wordt algemeen het gebruik van zout of azijn aanbevolen; het is moeilijk te verklaren dat de dokteresse van Lebbeke een zure appel aanwendt; een andere zetmethode is : plaatsen van de bloedzuiger in een glas of buisje dat men dan op de huid plaatst (27).

Een in de zuidelijke Nederlanden verspreid pestboekje van Barbette (28) maakt ruimschoots gebruik van echels bij builenpest. W. Marcquis (1604-1664) was de mening toegedaan dat in begin van aantasting door pest het zetten van echels aan de aars een heilzame werking heeft : *echelen te setten aen de speinadren des fondaments, want die seer crachtigh de inflammatien der nier connen helpen (29)*.

Tegen hevige tandpijn met gezwollen tandvlees gebruiken vrouwen een tot twee bloedzuigers die zij op het tandvlees nabij de zieke tand aanbrengen en zodoende door vermindering van de bloedophoping ver-

25 G.F. MOST : *Encyklopädie der gesammten Volksmedizin*. Leipzig 1843. Facsimili uitgave Graz 1975. blz. 75.

26 Alfons DE COCK : *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, Gent 1891, blz. 247.

27 Dr. O. DUBOIS : *De Nieuwe Geneeskunde*. 110^e uitgave Kortrijk s.d. SCHARFBILLIG, Chr. o.c. blz. 116 figuur.

28 Paulus BARBETTE : *De Pest*. Leiden 1667.

29 De Vlaemsche School - tijdschrift - Antwerpen 1855 - I. blz. 164.

zaching der pijn verkrijgen (30). Voor het zetten van bloedzuigers op het tandvlees bestond een rond glazen buisje waarin men de echel langs de ene opening inbracht en met een staafje verder duwde naar de opening van de overzijde die op het tandvlees werd geplaatst (31).

Bloedzuigers werden wel eens gebruikt in geneesmiddelen; aldus worden echels tot poeder verbrand en vermengd met drek, honing en kwikzilver om als plaaster tegen kaalhoofdigheid te dienen (32). Zalven en pleisters waarin slakken en bloedzuigers worden verwerkt zijn geen uitzondering (33).

In de volksremedieboekjes is het een zeldzaamheid indien wij de bloedzuiger niet zouden ontmoeten tegen de meest verschillende ziekten en kwalen. Om de zwelling van de ogen te verminderen doet men er goed aan bloedzuiger op de slapen te plaatsen; hetzelfde geldt bij oorklachten (34). Bij ontstekingen worden echels geplaatst op de benen (35). Rector Van den Bossche uit Tongeren is in zijn *Handboek voor lijdenden of genezing zonder geneesheer* geen al te grote voorstaander van het aderlaten, noch het zetten van bloedzuigers. In twee gevallen beveelt hij het gebruik van bloedzuigers aan en dit dan wel bij maagklachten (blz 93) en bij lijdens aan speen waar men dan de echel moet plaatsen op de speenknobbel na hem eerst met een puntig mesje te hebben aangeprikt (36).

In tegenstelling met het zo verspreide volksboekje van Van den Bossche beveelt *De Boerendokter van Moreau* (37) het zetten van echels aan. Praktisch bij elke kwaal komen bloedzuigers tepas. Dit boekje kunnen wij situeren omstreeks 1852. Wij laten hieruit aanbevelingen volgen :

Bloedzweer : *Van in den beginne te bestijden. Men kan volgens Marjolijn hierin lukken, door van in de aanvang een bloedzuiger op de top van*

30 MOST : o.c. blz. 75.

31 Tijdschrift voor ziekenverpleging van de Broeders van Liefde, mei 1943, blz. 285.

32 H. COULON : *Curiosités de l'histoire des remèdes*. Mémoires Emul. Cambrai XLVII (1829) Nr. 75.

33 Joachim TELLE : *Das Arzneibuch Johannes Schöners und seine mittelhochdeutschen quellen*. Centaurus. Copenhagen 1972, Nr.17, blz. 129.

34 *Dictionnaire Encyclopédique Médecine pratique et Hygiène*. onvolledig; Bibl. Kon. Bond Ovl. Volks. Lade 22Nr VG76-235-1

35 DUBOIS : o.c. blz. 280

36 J.M.L. VAN DEN BOSSCHE : *Handboek voor lijdenden of genezing zonder geneesheer*. Luik 1855, blz 162.

37 Ch. MOREAU : *De Boerendokter*. Gent, C. Vyt z.j.

het gezwel te zetten. Andere geneesheren verkiezen om zelfde uitslag te bekomen de toepassing van verschillende bloedzuigers rond de basis van het gezwel. (blz 15)

Draaiingen : *personen onderhevig aan draaiingen en duizeligheid moeten bloedzuigers op het aarsgat laten zetten. (blz 75)*

Hersenvliesontsteking : *naar gelang de krachten van de lijder het zetten van bloedzuigers achter de oren of op de hals; men zal er voor zorgen dat de steken zolang mogelijk bloeden, daarvoor wast men die van tijd tot tijd met een weinig lauw water. Men kan om een gestadige bloedontlasting te doen ontstaan, die altijd gunstig is, vooreerst twee of drie bloedzuigers achter ieder oor zetten en vervolgens weder nieuwe tot wanneer de eerste ophouden. Men gaat zo verder tot twintig, veertig en zelfs zestig bloedzuigers. (blz. 85)*

Blindvliesontsteking van het oog : *Men moet de zieke enige bloedzuigers zetten nabij de plaats langswaar de bloedlozing gewoonlijk gebeurde. Bij ogenduisterheid worden de bloedzuigers gezet aan de aars, achter de oren, op de slapen. De beroemde Scarpa en de heer Carron du Villars hebben zich wel bevonden met die binnen in de neusgaten te zetten. (blz. 96)*

Oorontsteking : *Men tracht de kwaal te bestrijden door bloedzuigers te zetten achter de oren. (blz. 112)*

Tongontsteking : *Wanneer de ontsteking hevig is kan het ook goed zijn enige bloedzuigers rondom den hals te zetten. (blz. 140)*

Amandelontsteking : *...dan zal men de zieke doen uitvasten en hem bloedzuigers zetten aan de hoek van de kaakbeenderen. (blz. 115)*

Steekte in de zijde : *Het zetten van bloedzuigers in min of groter aantal hangt af van de ouderdom en de krachten van de zieke, men zet dan deze diertjes op de pijnlijke punt. (blz. 179)*

Buik- en darmontsteking : *Bij sterke ontsteking zet men bloedzuigers op de buik en in de maagstreek. (blz. 194)*

Rode koorts : *Wanneer de ziekte hevig is neemt men zijn toevlucht tot aderlating en het zetten van bloedzuigers. (blz. 199)*

Kneuzingen : *nadat allerlei andere middelen zijn gebruikt zet men bloedzuigers rondom de kwaal in grote hoeveelheid. (blz. 285)*

Over het algemeen vinden wij tegen hoge bloeddruk in de volksgeneeskunde het gebruik van bloedzuigers ter ontlasting. Zo bestaat in de streek van Ophasselt een oud algemeen verspreid gebruik van het zetten van bloedzuigers bij personen met een hoge bloeddruk; ook werden deze diertjes aldaar aangewend op de rug of de hals van degenen die leden aan een beroerte of verstuiking (38).

Vroedvrouw M. Sadonis uit Geraardsbergen vertelde me dat de volksmensen uit haar streek bloedzuigers zochten in de sloot om ze te plaatsen op de enkels van hen die aan bloedopdrang leden.

Winkelierster mevrouw Goeminne uit Melle verhaalde me van een gepensioneerde onderwijzer uit haar buurt die in 1940 een bokaal met bloedzuigers bezat dewelke in familieverband werden aangewend tegen hoge bloeddruk.

Mevrouw Raoul Miry deelde mede dat haar vader omstreeks 1920 zich met bloedzuigers liet behandelen te Gent bij de zusters «spinneskens» (39). Deze zustergemeenschap was bekend voor het leveren van bloedzuigers.

D.J. Renier Snieders publiceerde in een volksboekje gezondheidswenken en allerlei raadgevingen (40). Het negende hoofdstuk handelt over bloedzuigers, hoe men te werk moet gaan bij het plaatsen :

Men neme nooit een bloedzuiger vast met de bloote hand, wanneer men daarmede met tabak, snuif, zout of andere prikkelende zelfstandigheden in aanraking is geweest; beter is het dezelve met een droog linnen doekje vast te houden, of liever, wanneer zulks gevoegelijk kan plaats hebben, bijmiddel van een drinkglas of romer, op de aangeduide plaats zetten.

Om de echel goed te doen bijten heeft Snieders aanbevolen de huid in te strijken met room en suiker of met eidooier. Hij waarschuwt nooit echels te plaatsen waar grote bloedvaten of slagaders en zenuwen liggen; want hij heeft eens waargenomen dat een echel dwars door een slagader van het hoofd had gebeten.

38 Paula VAN DER HAEGEN : *Volksgeneeskunde in Ophasselt en omstreken*. Licentiaatsverhandeling Univ. Brussel, 1971.

39 Berichtenblad Kon. Bond Oostvl. Volkskundigen. Gent maart 1974, nr. 3.

40 Renier SNIEDERS, D.J. *Mentor*. Verspreide aantekeningen over volksgeneeskunde en gezondheidsleer. s'Hertogenbosch en Amsterdam 1870.

Raadgevingen en waarschuwingen in deze zin vinden wij in een tweedelig boek voor de huisvrouwen, geschreven door Maria Du Caju (41).

Wij laten hier het schriftelijk verhaal volgen dat wij ontvingen van landbouwer Marcel Foket uit Kluisbergen die ons een tafereeltje schetst, hoe het er aan toeging wanneer in een gezin bij een of ander lid bloedzuigers dienden te worden geplaatst :

Het grootste spektakel was het zetten van lakens. Gans het gezin werd ervoor ingeschakeld; eerst moest ik boven om een hoofdkussen en grootvader moest er zijdelings zijn hoofd op leggen. Mijn vader moest dan de plaats van de slaap nevens het oor goed inzepen en glad scheren. Mijn moeder moest dan die plaats inwrijven met zoete melk, dan werd de bokaal met lakens van de schouw genomen; moeder viste één of twee lakens op haar vingers en voorzichtig werden de beestjes op grootvaders slaap gelegd, met haar vingers duwde ze de diertjes op de goede plaats. De diertjes bleven zo tien à twintig minuten ter plaatse. Volgezogen rolden ze zwart van het bloed van grootvaders slaap. De echels werden op een een teljaar gelegd en dan werd er zout op gestrooid zodat ze al het bloed uitspuwden. Ze werden in rein water gewassen en terug in de bokaal gestopt voor een volgende reize.

Mevrouw Hesemans uit Neerpelt vertelt dat haar moeder vóór de oorlog van 1914 een gezwollen knie had waar de dokter geen raad mee wist; haar moeder toog naar Vorselaar bij Mie Bross die haar een bloedzuiger meegaf om op de gezwollen knie te zetten. Na herhaalde toepassingen was het kniegezwel verdwenen. Een mededeling van Yvonne Cruyt uit Moorslede herinnert eraan dat haar grootmoeder in 1938 een beroerte kreeg en op één zijde verlamd werd. Men haalde bij de apotheker bloedzuigers die aldaar *lieklakens* genoemd werden; ze werden achter het oor van grootmoeder gezet. De sekretaresse van de Heemkundige Kring van Schellebelle schreef het volgende : *Bloedzuigers werden dagelijks aangewend, ze worden geplaatst tegen bloedopdrang, ontstekingen en pijnlijke aandoeningen van allerlei aard.*

Dr. Apt. L.J. Vandewiele vertelt dat hij in de beginjaren van zijn praktijk steeds bloedzuigers in zijn apothek in voorraad bezat, tot in 1940. Hij betrok de echels bij een Hongaarse firma. Een honderdtal werden er besteld en werden per post opgestuurd; ze waren verpakt in een linnen zakje in vochtige turf, en opgesloten in een kartonnen doosje. Bij de aankomst werden ze onmiddellijk in een glazen bokaal met water geschud. Zo'n echel kostte ongeveer een frank en werd voor vijf frank verkocht. Dr. Vandewiele verhaalde dat deze diertjes niet steeds braaf blijven; zij ontsnappen wel eens aan de waakzaamheid van zijn bezitter en dan mag

41 Maria DU CAJU. *Het boek der huisvrouw*. bij J. Lebecque uitgever in de Magdalenastraat 46 te Brussel 1910.

je de volgende morgen op zoek gaan en ze vinden begelen aan stoelen en kasten, langs de muur en het vensterraam.

In Keesings Medisch Archief is vermeld dat in de jaren 1940 nog in vele klinieken gebruik werd gemaakt van echels (42); een zelfde bevestiging lezen wij in het Münchner Medizin Wochenschrift (43). Een krant bericht het gebruik van echels door Engelse voetballers om builen en blauwe plekken weg te laten zuigen (44).

In de bloeitijd van het gebruik van echels ontstond een bloeiende handel. In het stadsarchief van Brussel ontdekten wij een reclamekaart van een handelaar in bloedzuigers. Het kaartje hierbij is afkomstig van de firma L. De Ruyter en is in het Frans opgesteld. Dit drukwerk laat niet aan duidelijkheid te twijfelen over de aard der goederen die in garantie worden geleverd.

Adreskaart van bloedzuigerhandelaar L. De Ruyter
 Orig. afm. 176 x 128 mm
 Stadsarchief Brussel

42 Keesings Medisch Archief. Antwerpen 13 sept. 1940. Nr. 97, blz. 406

43 Münchner Medizin Wochenschrift. München 30 aug. 1940, blz. 940.

44 Het Nieuwsblad. Brussel 26 mei 1978.

De heer A. Ramans uit Genk deelde een gemeentelijk archiefstuk mede waar op folio 163 een register verhaalt van twee Duitse handelaars in bloedzuigers die op 2 maart 1827 door konkurrenten overvallen werden op de baan tussen Maastricht en Tongeren, zij waren in het bezit van 11 000 bloedzuigers. De overvallers ontnamen hun één pot met bloedzuigers waarin 5 500 diertjes staken en die zij verkochten tegen de prijs van 52 fr. de duizend.

Een dagbladaankondiging vermeldt het bestaan van een bloedzuigershandel te Gent (45).

Dépôt van goede en versche
BLOEDZUIGERS,
24, Marjoleinstraat (bij het belfort), 24.
GENT.
 Het magazijn standvastig voorzien van roode
 visschen, Salamanders en Schildpadden voor aqua-
 réums.
IN 'T GROOT EN IN 'T KLEIN, (36)

Blijkbaar waren er specialisten in het zetten van bloedzuigers, dat leiden wij af uit een mededeling van Charles de Coster die in 1877 een reis door de Nederlanden maakte en te Amsterdam een uithangbord noteerde : «zijne vrouw zet bloedzuigers.» (46)

De heer Gaston Hebbelynck vestigde onze aandacht op een Gentse almanak van 1809 waar het verhaal in voorkomt hoe bloedzuigers dienstig zijn als weervoorspellers : (47)

Eenen engelschen natuurkundige heeft de voorzeggung van het weder bepaeld op de bewegingen en de gewoontes der bloedzuigers. Dit gedierte zegt den doctoer, wiens gevoeligheid zo overtreffend is, in eene glazen flessche gedaen, dry deelen vol met 8 oncen fonteynwater, blijft als een slekke gekrold op den grond van de bouteille wanneer het weder schoon en helder is. Wanneer het regenen moet, de bloedzuigers ofte laeken komt schier boven op het water; zij voorzegt een winderig weder door geweldige en raslijke bewegingen : indien een onweder met donder en regen gemengeld den wind moet volgen, houd zij haer gedurende verscheyde dagen buyten het water, en schynt in eenen ongemakkelyken en zwymerachtige staet te zijn; onder een helder locht en door een vorst, houd zij haer stil op den grond van de flessche en wanneer het sneeuwd, houd zij haer aenden krop.

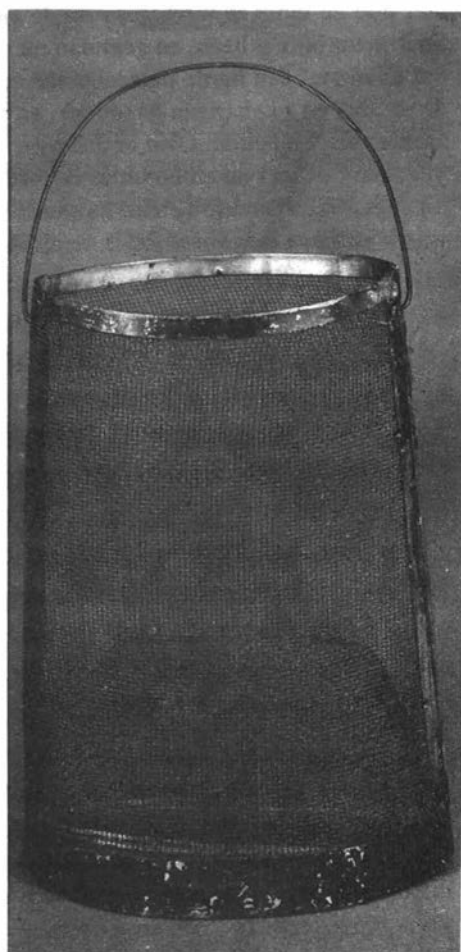
45 De Gentenaar van 1879. bijblad van de Gentenaar van 12 febr. 1979.

46 Neerlands Volksleven. Meppel 1965. 15e jrg. Nr. 3, blz. 356.

47 *De Nieuwen utilen Almanach en Wegwyzer der Stad Gent.* tot Gend by F.J. Bogaert-De Clercq in de onderstraete annoo M.D.CCC.IX. blz. 9.

Kuip voor het bewaren van bloedzuigers
Medicinhistoriska Museets, Stockholm

Bloedzuigersetje
Shelburne Museum, Vermont

Bloedzuigers zijn wel het voorwerp van beschermde dieren geweest. In de zestiger jaren van de 19^e eeuw ondernam een Zweedse baron Ludwig Löfwenskiöld een campagne om te waarschuwen tegen de uitroeiing van deze edele diertjes. In die tijd waren de Zweedse bloedzuigers een belangrijk exportartikel naar de Verenigde Staten van Amerika (48).

Voor de vangst en het bewaren van bloedzuigers komen voorwerpen in aanmerking als een speciaal netje, tonnetjes, en bokalen.

Onder het volk is er luim rond het zetten van bloedzuigers te noteren. Onder de titel *Gabrieel en z'n Griete* (49) laat de Brugse apotheker Karel De Wolf, uit de volksmond opgetekend het volgende verhaal na :

48 Margareta MODIG : Om theriak och blodiglar. Nordisk Medicinhistorik Årsbok. Stockholm 1975, blz. 10.

Gabrieel heeft een beroerte gekregen en zijn vrouw moet een echel plaatsen; zij weet niet hoe ze moet te werk gaan en de apoteker legt het haar uit.

Stekt hem bij z'n been, en gaat dan maar aan het frotten op z'n bille dat 't schuimt; je moet het doen met een harde pemenborstel en met warm zeepzop. Toen wrijf-je die plaatse poerdroge met'en ruwharigen handdoek, en wrijven zulle tot dat hij zegt : zoete kind, een beetje zachter als 't u belieft. Gaat er dan over met een kleen zuiptje melk, g'heel lijzetjes... zet er 't lijklaken (echel) op en houdt er een wijnglas over tot dat Gabriël een muiltje maakt en dat hij zegt : iii... 't stekt, 't stekt. Pak toen 't glas weg en laat 't beestje zuigen naar hertelust, al was 't een ure lang... tot dat 't er afrolt zat lijk een vierveugel.

In vertelsels en sagen wordt de bloedzuiger aangewend als kinderschrik. Te Mechelen wordt er aan de kinderen verteld dat bloedzuigers kleine ventjes zijn die in het koren zitten en de tenen afsnijden van kinderen die door het veld lopen. Het bloed geven ze op om koningen en groten die ziek zijn, te genezen (50). In het Waas Sagenboek lezen wij een middel om kinderen 's avonds van straat te houden : dat de bloedkaros hen zal komen halen en de tenen afsnijden en het bloed uitzuigen (51). De benaming bloedzuiger werd ook vervormd tot bloedzuiper in West-Vlaanderen en het Zw van Oost-Vlaanderen, waarmede men voorhoudt dat het een dode is die 's nachts het graf verlaat om de mensen hun bloed af te zuigen (52).

Een regionaal weekblad «De Beiaard» van Zottegem verstrekt in zijn nr. van 19/1/80 een fijnzinnige mop in verband met ons thema :

Sissen drinkt gelijk een spons. Enkele dagen geleden lag hij ziek. Zijn Toria was om de dokter gelopen. «Zet enige bloedzuigers» beval de geneesheer.

Zij — Bloedzuigers ? mijnheer, wel, wel, ze zullen nog maar juist door zijn vel gebeten hebben, of ze vallen allemaal smoordronken.

Tot slot verwijzen wij naar het enige werk dat een bijdrage brengt over bloedzuigers in de volksgeneeskunde in Duitsland Dr. D. Von Hovorka und Kronfeld : *Vergleichende Volksmedizin*, Stuttgart 1909. Met deze bijdragen hebben we willen voldoen aan een leemte in de Vlaamse volkskundige literatuur.

A.G. Homblé, G.C.S.J.

49 Dr. L.J. VANDEWIELE : *Apoteker Karel De Wolf en het Pharmaceutisch tijdschrift*. Pharmaceutisch tijdschr. v. België nov.-dec. 1972, blz. 5.

50 Volkskundige Atlas voor Nederland en Vlaams België — Commentaaraflevering II. Antwerpen 1965, blz. 138 en 171.

51 F. VAN ES. *Waas Sagenboek*. Gent 1944, blz. 47.

52 Alfons DE COCK. *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*. Antwerpen 1920, dl, blz. 53.

WERELDRECORD PANNEKOEKBAKKEN

Een (nieuw) aspect in het volksleven

De titel van onze bijdrage klinkt ietwat zonderling voor een volkskundig tijdschrift. Men heeft er al van gehoord, maar er is weinig over bekend. Op het eerste gezicht hoort een recordpoging - die niet tot de sport behoort - niet thuis in de studie van de volkskunde. Algemeen worden ze beschouwd als shownummers die van de hoofdvertolkers een bepaalde techniek, kundigheid of krachtpatserij vergt. We menen dat het thans voorbarig is die uiting van recordjagerij te veralgemenen, te beoordelen of te veroordelen. Elk geval moet individueel worden bekeken en worden benaderd van volkskundig standpunt uit. Naar ons oordeel kunnen bijdragen over records ondergebracht worden in de rubriek X. Zeden en gebruiken, feesten en spelen, Plan-Hoffmann-Krayer.

De jongste jaren hebben recordpogingen een nieuw aspect geschonken aan het volksleven. Heel wat records en wereldrecords werden geboekt, geklopt, hernieuwd, al dan niet met een officiële erkenning in het fameuze Boek van wereldrecords. Wat hebben we de jongste jaren meegemaakt: bakken van grootste brood of eierkoek, bereiding grootste worst, voorttrekken van tram of trein met de tanden, ter plaats rust op fiets, wielerskoers op rollen, grafliggen, rusten tussen ijsblokken enz. enz. Vele recordjagers beogen een persoonlijk succes; maar er zijn er ook anderen.

En zo maakten we kennis met de recordhouder pannekoekbakken en ontdekten we een nieuw aspect in het volksleven dat nog niet aan bod gekomen is. Onze zegsman, Willy Dupré, veertig jaar, havenarbeider van beroep, wonende St.-Bernadettestraat 524 te Gent, is «nieuw recordhouder» pannekoekbakken geworden. Bescheiden voegt hij er aan toe «wereld»recordhouder. Zijn jongste prestatie bestrijkt alle landen ter wereld waar goud-gele, bruinebakken pannekoeken worden gebakken. Voegen we onmiddellijk hieraan toe dat zijn recordprestaties van vroeger en nu voor 100 % in dienst staan van een liefdadig werk. Eigenbelang is bij hem totaal uitgesloten.

Een drietal jaren geleden kwam Willy thuis van een recordpoging wielrennen op rollen. Hij dacht: «Zoiets zou ik ook nog kunnen doen voor een liefdadig werk». Maar, wat kon hij aanpakken als havenarbeider? Na zijn schooljeugd had hij bakker geleerd en had nadien een paar jaren bij een bakkersbaas gewerkt. Bakken was dus niets vreemd

voor hem. En voor pannenkoeken te bakken had men geen ingewikkelde installatie nodig. Deeg, vuur en braadpan waren de bijzonderste benodigdheden die in zijn onmiddellijk bereik lagen.

Aangemoedigd door zijn collega's havenarbeiders, buren en gebuurte- dekenij stak hij met de koekepan van wal op vrijdag 6 mei 1977. Zijn prestatie ging door in een tent en genoot ruime belangstelling. Er werd veel gegeten en gedronken. Op zondag 8 mei te 24 uur werd de koekebak stilgelegd na 60 uur de pan te hebben gehanteerd. Niemand ter wereld had ooit zo lang koeken gebakken. Het record stond op naam van Willy. De zuivere opbrengst van de verkoop van koeken en drank werd geschonken aan een liefdadig werk van de gehandicapten. Een tijdje nadien kreeg Willy een briefje van het ministerie van Financiën. Het waren geen woorden van dank of gelukwensen maar een verzoek te betalen voor «Belasting op voorstellingen en vermakelijkheden». Was dat nu de beloning voor zijn mooi, onbaatzuchtig werk ? Willy was zeer ontgoocheld en een ervaring rijker geworden.

Een paar maanden nadien volgde een tweede ontmoediging. Een man die het record van Willy benijdde organiseerde een nieuwe recordpoging pannenkoeken. Hij bleef 80 uren aan de trok. Willy was onttroond ! Willy zon op weerwraak. Hij bleef niet bij de pakken zitten. Hij maakte een akkoord met een instelling voor hersenverlamden «De Karrekol» v.z.w. te Gent. De volledige winst was voor rekening van deze caritatieve instelling, die dan ook de volledige organisatie van de koekebak voor op zich nam. Een grote tent wordt opgesteld in de St.-Bernadettestraat recht-over Nova-centrum. Willy start op donderdag 17 mei 1979 voor een nieuw record. Dag en nacht wordt hij door zijn collega's havenarbeiders moreel en financieel gesteund. Velen van hen hebben er zelfs hun weekloon aan opgeofferd om drie dagen stand te kunnen houden aan de toog of naast de koekenbakker Willy. Vanaf den beginne was er zeer veel belangstelling voor de recordprestatie. Uit alle standen van de Gentse bevolking kwamen ze naar Willy kijken. Ze aten pannenkoeken, pannenkoeken, pannenkoeken. Willy, zo gans alleen, kon de eters niet bijhouden. Er werd op een eerste, nadien op een tweede pannenkoekenbakker een beroep gedaan om de hongerigen te spijzen.

Op zondag 20 mei 1979, na 81 uren en 10 minuten koekebakken legde Willy de pan neer. Hij had gedurende al die tijd 7 850 pannenkoeken gemaakt. Fris en gezond trok hij zich terug uit de strijd. Een nieuw record stond weer op zijn naam. Dokter, ambulanciers en deurwaarder die bestendig ter plaatse waren konden nu ook de tent verlaten.

Reuzepop aan het huis

De Trofee

Bij de zeer vele felicitaties die Willy in ontvangst mocht nemen is er toch ene bij die hem zeer nauw aan het hart ligt, n.l. deze van zijn collega's. Ze verdienen een speciaal dankwoordje. En bij dit alles kreeg hij van zijn collega's een verzilverde trofee, de bekroning van zijn record. Een prachtige beker rustend op sokkel met Niké-figuurtje tussen de kolommen; boven de beker een kroon waarop een bakker staat te pronken met hoge muts op het hoofd. Op de twee onderste marmereen platen van de trofee staat in gouden letters : «Willy Du Prez nieuw recordhouder/ Pannekoekbakken 81u 10min./Gepresteerd in 1979». Een prachtig sierstuk, waardig voor een wereldrecordhouder.

De vereremerking was hiermede nog niet ten einde. Tijdens de feesten van de buurtedekenij St.-Bernadette, in augustus 1979, was het huis van Willy versierd met een reuzenhoofd omringd door bloemenkrans. Het onderschrift «Willy Dupré/81u 10min/Koek» maakt verdere commentaar overbodig.

Het verhaal van Willy is geen alleenstaand geval. Records zijn nieuwe elementen die regelmatig in de pers aan bod komen maar nog niet hun plaatsje veroverd hebben in de volkskundige literatuur. We menen dat gans het gebeuren, met voorbereiding, afwerking en gevolgen een brok volkskunde is van het zuiverste gehalte. Pannekoekbakken is een zeer oud gebruik, behorend tot de culinaire volkskunde. De recordhouder is een volkstype met eigen karakter en geaardheid die persoonlijke belangen uitsluit. Gans het verhaal speelt zich af in een gemeenschap van collega's, burens en sympatisanten; ze vervullen een figurantenrol in het grote volkse spektakel. Een mooi voorbeeld van gebondenheid, gegroeid uit en gericht tot de gemeenschap. Een nieuw aspekt in de studie van het actuele volksleven.

Marcel DAEM

IN MEMORIAM

Gaston VAN PETEGHEM
1897 - 1979

Op 1 november 1979 overleed te Gent Gaston Van Peteghem ten gevolge van een smartelijk verkeersongeval.

Hij was een van de eerste leden van de Bond en was talrijke jaren lid van de kaskommissie voor onze boekhouding. Van 1964 tot 1975 was hij lid van de Beheerraad en van de Beheerkommissie van het Museum voor Volkskunde.

Gedurende menig jaar speelde hij een belangrijke rol bij de Gentse Feesten in het Museum voor Volkskunde door nauwgezet en geestdriftig de teerlingbakwedstrijden op zich te nemen.

Daarnaast heeft hij vele voorwerpen uit het Museum geschetst en beschreven. Voor het verlenen van hulp in de bibliotheek was hij steeds bereid met raad en daad.

In 1972 publiceerde hij in O.V.Z. een verdienstelijke en originele bijdrage : *Over netten en lokfluitjes voor vogelvangst in het gewest Gent.*

Hij was stipt en minzaam in totale overgave voor diegenen die hij liefhad, voor zijn toegenegen echtgenote, voor zijn verkleefde familie en voor de volkskunde.

Aan de familie betuigen we onze oprechte deelneming.

M. BROECKHOVE

BOEKBESPREKING

Jan Pluis. *Kinderspelen op tegels*. Met medewerking van dr. Minze van den Akker en Ger de Ree. Uitg. Van Gorcum, Assen, 1979, in samenwerking met de Stichting Vrienden van het Tegelmuseum «It Noflik Sté», 316, 832 ill.

De auteurs schikken de uitgave in twee grote delen : I. Algemene gegevens over kinderspelen en kinderspeltegels, pag. 1 - 88, en II. Beschrijving van de kinderspelvoorstellingen op tegels, pag. 89 - 316.

De indeling van tegels geschiedt menigmaal op basis van de afbeeldingen die er op voorkomen, bijv. dieren, ambachten, schepen en bijbelse voorstellingen. In 1974 verscheen een studie van de auteur : *Dieren op tegels*. Dit boek behandelt tegels met kinderspelen, m.a.w. het kind komt er in een of andere spelsituatie op voor. De publikatie stoelt op een uitzonderlijke basis : 1) een fotografische dokumentatie van ruim 1500 kindertegels, 2) de prentenkollekties van talrijke musea, 3) literatuur, 4) opsporen en hanteren van speelgoed, 5) raadpleging van bejaarden inzake maken en gebruiken van speelgoed, en spelregels.

Geperste industrietegels en dekors langs mechanische weg aangebracht, komen niet voor.

Over het kinderspel bestaat wel een berg literatuur. Psychologen alleen nemen een enorm deel voor hun rekening. Tegels gelden een apart geval. Waar vindt u tegels ? Als een soort lambrizing, vanaf de vloer tot op een bepaalde hoogte komen ze voor in keuken of woonkamer, van amsterdamse, rotterdamse, utrechtse en friese makelij, maar het St.-Janshospitaal te Brugge en een boerderij in Noord-Duitsland komen eerst voor bij de voorbeelden. (St.-Janshospitaal, ill. 92, met 20 kinderspelen) van oorspronkelijke betegelingen. De grafische bronnen voor de studie zijn rijk in illustratie opgenomen : gravuren, tekeningen, kinderprenten, prentjesalmanakken, enz. Bijlage I (293-299) verstrekt uitvoerige gegevens over de geschreven kinderprenten. Sponsen (door-

geprikte tekeningen) uit de 1ste helft van de 20^e eeuw brengen nieuwe voorstellingen : autoped, voetballen, rolschaatsen, zodat we hier de aktualiteit raken. Naast de series (lokalisatie, zie boven) krijgen we de schikking per eeuw : 2^e helft van 17^e - 19^e eeuw kleur en formaat, hoekmotieven en omlijstingen van de tegels, de produktie komen haarfijn naar voor, ook aan de hand van overzichtelijke grafieken. Er zijn ook tegeltableaus met kinderspelen geproduceerd, alleen in Makkum omstreeks 1800. Thans worden nog handgeschilderde kinderspeltegels gemaakt in Makkum en Harlingen.

Het overzicht van het aantal verschillende kinderspelen verloopt alfabetisch, in tegenstelling met andere publikaties over kinderspel. Het steekt van wal met aap, bal, balanceren met een stok, bellen blazen, beugelen... om te besluiten met windspel, wippen, zuigertje en zwemmen. Het treft dat de voorkomende spelen meest buiten worden gespeeld.

Deze beschrijving van pag. 91 - tot 292 omvat ill. 99 tot 832. We stippen dit speciaal aan, niet alleen om nogmaals te wijzen op de uitzonderlijk rijke reeks platen in het boek, maar tevens op de haak- en raakpunten bij deze illustratie als er zijn : kinderprenten, gravures, titelprenten, schilderijen, archeologische vondsten, speelgoedkatalogie, enz. Een voorbeeld, Bikkelen : vermelding van voorstellingen uit egyptische, romeinse tijd, de echte bikkelen is het sprongbeen uit een achterpoot van een schaap, met afbeelding, er zijn benen en metalen bikkels, thans plastic bikkels, uit Frankrijk ingevoerd, de speciale benaming van de vier zijden per streek, citaat uit een gedicht van Vondel, de spelregels en speelwijze op basis

van de publikatie in Zuid-Nederland, het spel in menig land met vijf bikkels. We halen dit type aan om de rijkdom van menige beschrijving te bewijzen.

Deze publikatie biedt niet alleen een merkwaardige studie voor elkeen die belang stelt in het volksleven in de ruimste zin, maar verdient de naam van kunstwerk in een dubbele zin, als schikking en voorstelling van talrijke onbekende platen, maar tevens om de puike weergave van een twintigtal kleurreproducties en de voorstelling van Kinderspelschilderij van Pieter Breugel de Oude, en van Maerten van Cleve.

Bijlage I bezorgt nadere gegevens over de

beschreven kinderprenten, II voorstellingen en uitvoeringen met grote figuren uit het 2^e kwart van de 17^e eeuw, III, overzicht van de produktie bij Tichelaar te Makkum van 1776-1885. Een literatuur- en referentielijst van honderd tweeënveertig nummers vermeldt afzonderlijk Boeken, Periodieken, Tentoonstellingskatalogi en Archieven. Een uitgebreid trefwoordenregister versterkt de waarde nog als naslagwerk.

Een schitterend studie- en kijkboek, kunstzinnig en wetenschappelijk van hoogstaande waarde.

Renaat VAN DER LINDEN

Catalogus 125 JAAR STEDELIJKE NIJVERHEIDSSCHOOL, Techniek als hefboom voor wetenschap en cultuur onder redactie van Drs W.P. Dezutters en Lic. M. Goetinck, Stadsbestuur Brugge, 1979, Tentoonstelling Provinciaal Hof, Markt, Brugge, 5 mei - 10 juni 1979, 318 pag., geïll., 250F.

Ter gelegenheid van het verwerven van het archivalisch en didaktisch materiaal van de Stedelijke Nijverheidsschool van Brugge door het Stedelijk Museum voor Volkskunde van Brugge op 20-2-1975, werd een tentoonstelling *125 jaar Stedelijke Nijverheidsschool* ingericht in het Provinciaal Hof, Markt te Brugge van 5 mei-10 juni 1979.

Een rijk geïllustreerde catalogus werd onder redactie van Drs. W.P. Dezutter en Lic. M. Goetinck opgesteld.

Hun inleiding, die handelt over de Industriële Revolutie in de 18^e eeuw, belicht de ommekeer van de wijze van produceren : het overschakelen van de handwerk- naar de machinale technieken. De noodzaak van een aangepast nijverheidsonderwijs drong zich op. De Nijverheidsschool te Brugge kwam er in 1859. De talrijke internationale tentoonstellingen die in de tweede helft van de 19^e eeuw werden georganiseerd, vormden de stimulans voor de evolutie van het nijverheidsonderwijs, waarbij aanpassing met de verandering van de toegepaste technieken zich opdrong.

De geschiedenis van de Stedelijke Nijverheidsschool te Brugge vangt aan met de

convente van de bogarden of het kloosterlijk leerwerkhuis waar de broeders Bogarden, die leefden van het weven en die zich over weeskinderen ontfermden om ze op te leiden tot vakman-wever. Dr. G. De Waele, eredirekteur van de Nijverheidsschool belicht de *Geschiedenis van de Bogardenschool* in verschillende hoofdstukken : Op verkenning; De school van de broeders Bogarden, De Bogardenschool onder stadsregie; De Bogardenschool weldadigheidsinstelling onder het bestuur van de Burgerlijke Godshuizen; En verder... om te eindigen dat de Nijverheidsschool in 1977 verhuisde naar de Arsenaalstraat (pag. 13-60).

Zelfde schr. weidt daarna breedvoerig uit over *De Geschiedenis* van de Stedelijke Nijverheidsschool (pag. 61-103). W.P. Dezutter en M. Goetinck vervolledigen de geschiedenis met de *Leden van de bestuurskommissie van de Nijverheidsschool 1853-1923* (pag. 104-120).

C. Callebaut behandelt de huidige toestand : *De Nijverheidsschool anno 1979* (pag.121-134).

Daarna onderzoeken W.P. Dezutter en M. Goetinck *De Loterijen van 1549 en*

1574 ten voordele van de Bogardenschool (pag. 157-164).

De katalogus omvat twee delen : a) de tentoonstelling in de eerste zaal over *Tech-niek als hefboom voor wetenschap en cul-tuur*, door Prof. ir. J.B. Quintyn, 48 diora-ma's en panelen (pag. 165-178) en b) in de tweede zaal, de *Inventaris van het didak-tisch materiaal*, nrs 1-1016, inventaris F. Mouzon (1881) niet meegerekend (pag.

179-310).

De katalogus met zijn overgroot aantal merkwaardige illustraties in een hoogstaan-de wetenschappelijke publikatie, een werk-instrument van blijvende waarde.

We wensen dat het Stedelijk Museum voor Volkskunde weldra over de nodige ruimte beschikt om het uitzonderlijk legaat te kunnen tentoonstellen.

M. BROECKHOVE

Leo VERCRUYSSSEN. *Sekere partije hoogh landt meerdonck genaemt...* Uitgave in eigen beheer, bij de auteur, Meerdonk. 265, 91 ill.

De titel van de Inleiding luidt : *Driehonderd jaar eigen gemeenschap* en het werk telt drie delen : 1. *Requiem voor een dorp* : het magische, het vrije, het stille, het gelovige. 2. *Geschiedenis* : gehucht van Vrasene - Meerdonk vanaf 1807 : parochie en dus 'op zijn eigen' - Meerdonk van 1846 tot 1976. 3. *Mensen en Dingen*.

Ook, dit werk is anders dan andere, niet alleen om de indeling, maar ook om de inhoud. Deel 1 steekt van wal met het magische : dat is een greep uit de vertelsel-schat, met daarbij een weergave van vijf bladzijden tekst, door een inwoner van Meerdonk aan professor K.C. Peeters ge-stuurd, naar aanleiding van een equête over volksverhalen, aan de hand van een opna-me, langs drs. Penneman in het Vrije Waas-land. Rechtstreekser kan het niet : een stoelzetter, natuurkenner en filosoof, die handelt over verklaringen en wegsterven van volksverhalen ! *Het Magische* en ook andere delen krijgen een specifieke inkade-ring met uittreksels uit drie werken : *Het Land van de dwazen* van Karel Van Isac-ker, *Het geslacht Jeromin* van Ernst Wie-chert, en *Wat ben ik blij dat ik in een dorp geboren ben*, van Lut Ureel. *Het Vrije*, 'Meerdonk op zijn eigen', weerspiegelt zich in vele facetten, vanaf «een slechte winter van de jaren 1700, toen de wegen te mod-derig waren om de lijken naar de kerk van Vrasene te voeren» in stropers en smokke-laars, in de gesprekken in en rond de smis, in de humor en zelfspot rond spuiters en grapjassen, met een eigen publikatie van *Iets wonders ! WAARDICHTERS kluchtige LIEDEREN en GEDICHTEN*, 1919. *Het*

Stille ligt in de geborgenheid, de tevreden-heid en rust en de kennis van het eigene langs biologisch-didaktische studie. *Het Ge-lovige* stoelt op het volks geloof, in de taken en het teken van de kerk in volksdevotie, kapelletjes, met een uitvoerige weergave van het 'ronddragen van de hoogdag in '75', het dragen van de kommunie aan een der-tigtal mensen. Deel 2 *Geschiedenis* omlijnt officiële gegevens en personen en toestan-den. Deel 3 *Mensen en Dingen* behelst op-nieuw volksleven op en top, kris-kras : de konfrerie der biehouders, toneel vroeger en nu, oude herbergen, verenigingen en vlag-gen, Fonske Verelst, dichter bij Gods gena-de, aansluitend bij Fons Van de Maele uit Erembodegem en de Zeelandse Van Strij-donck te Grauw, de voetbalklub, de fanfare en oude namen. De Biehouders worden het uitvoerigst uit de doeken gedaan, met sta-tuten van 1740, hun vergaderingen, afreke-ningen, feesten en hoofdmannen. (Het won-der ligt erin, dat de Biehouders zo glorieus naar voren treden, en dat de Historiek van Etikhove op de kaft prijkt met een bijen-korf, het wapenschild er verkregen in 1818 !) Eénennegentig illustraties bieden een beeld van kunst, straatbeelden, figuren allerlei : de smeden aan het werk, en de klokkenluider aan het luiden. In beide wer-

ken ligt de klemtoon op dé mens. Etikhove toont o.a. wever Jantje De Rooze op zijn getouw dat meer dan tweehonderd jaar reeds stand houdt. Beide publikaties zijn oud en nieuw, oud in het boren naar de bron, historisch en sociologisch, nieuw in de klem. Hierbij hoort recensie : *Historiek van Etikhove* door Alfons VAN NIEUWENHUYZE, O.V.Z. LIII (1978), 203-204 door R.v.d.L.

toon op de mens en zijn gebondenheid. Daarin ligt een aparte waarde, in de gebondenheid aan het eigentijdse, in verwoording en eigen waarmaking tegelijk.

Renaat VAN DER LINDEN

Zoeken en Zanten

Seraing. — Onderwereld en begrafenismethode.

Over de onderwereld weet de officiële wereld betrekkelijk weinig of niets. Af en toe verschijnen een paar berichten in een krant.

In de Standaardgroep, dagblad 28 maart 1979 verscheen volgende inlichting voor vorsers : Een lid van de onderwereld was gevlucht uit Frankrijk, met de buit van een juwelendiefstal. Zijn medeplichtigen huurden twee doders om hem te zoeken en uit te schakelen. Na een verblijf te Antwerpen ... in 1973 zocht hij een onderkomen in Luik. Daar trof het tweetal hem aan en kidnapte hem nabij het Guilleminstation. Hij werd verplicht zelf zijn gracht te graven in de bossen van Vequée te Seraing. Hij poogde de twee mannen te verdrijven met spadeslagen, maar toen werd hij gedood door een kogel in het hoofd.

Volgens de reinste onderwereldtraditie begroeven de twee doders het slachtoffer met het gelaat naar de grond gekeerd en met de gesp van zijn riem op de rugzijde.

(Geraamte in bos te Seraing. Zes jaar oude moord opgelost).

Renaat VAN DER LINDEN

Lokeren : Tentoonstelling Het brood in de kunst - Van graan tot brood. Oude gebruiksvoorwerpen uit ons beroep.

De Koninklijke Bakkers - Banketbakkersbond Lokeren en aangesloten gemeenten vierde zijn 75-jarig jubileum o.a. met twee merkwaardige tentoonstellingen van 9 april tot 7 mei 1979, in samenwerking met de Kunstgalerij De Vuyst.

1) *Het brood in de kunst*, met eenentachtig werken, en 2) *Van graan tot brood*, met honderdeenentwintig voorwerpen en documenten allerlei. De gestencilde catalogoos was getooid met een kunstfoto van een werk van Gustaaf De Smet.

R.v.d.L.

Gent : Tentoonstelling Kinderportretten 18^e en 19^e eeuw

De Kredietbank te Gent richtte van 27 april tot 20 mei 1979 een tentoonstelling van Kinderportretten in, in samenwerking met de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, naar aanleiding van het jaar van het kind. De gedegen catalogus bevat een *Voorwoord* van Paul Matthijs, directeur, een *Leidraad voor de tentoonstelling*, en *Catalogus van kinderportretten*, van onze ondervoorzitter Marcel Daem, en een *Catalogus kinderspeelgoed rammelaars* van ons medelid Mevrouw De Nul - De Ryck. Vijf veelkleurige reproducties van kinderportretten en een van drie merkwaardige rammelaars verstrekken naast de bijdragen aan de catalogus een artistieke meerwaarde. De foto's stammen uit het fotoatelier De Rammelaere.

R.v.d.L.